

INTERNET IZOHLARIDA KOMMUNIKATIV-PRAGMATIK NIYAT VA ADRESANT–ADRESAT MUNOSABATLARI

Djurayeva Maxbuba Usmanovna

Termiz shahridagi 4-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'zbek tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada o'zbek tilidagi internet izohlarining kommunikativ-pragmatik xususiyatlari, xususan, foydalanuvchining nutqiy maqsadi (niyati) va adresant–adresat o'zaro munosabatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot antroposentrik paradigma doirasida olib borilib, virtual muloqotdagi subyektlarning nutqiy pozitsiyasi, ijtimoiy roli hamda ularning nutqiy strategiya va taktikalari aniqlanadi. Shuningdek, izoh matnlarida baholovchi, tanqidiy, ijobiy yoki neytral niyatlar qanday ifodalanishi lingvopragmatik mezonlar asosida izohlanadi.

Kalit so'zlar: kommunikativ niyat, adresant, adresat, nutqiy strategiya, pragmatika, interaktiv muloqot, baholovchi tildan foydalanish.

Kirish

Zamonaviy axborot makonida internet tarmoqlari insonlar o'rtasidagi muloqotning eng faol maydoniga aylangan. Ijtimoiy tarmoqlar, bloglar, forumlar, yangiliklar saytlarida qoldiriladigan izohlar (kommentariyalar) esa kommunikativ jarayonning yangi, dinamik shakli sifatida e'tirof etiladi. Bu jarayonda izoh matnlari nafaqat fikr bildirish vositasi, balki ijtimoiy kayfiyat, shaxsiy pozitsiya, nutq madaniyati va axborot almashinuvi darajasining ko'rsatkichi sifatida namoyon bo'ladi. Shuning uchun izoh matnlarini tahlil qilish — zamonaviy lingvistikaning, xususan, pragmalingvistika va diskurs tahlilining dolzarb yo'nalishlaridan biri sanaladi. Internet izohlarida kommunikativ-pragmatik niyat muallifning maqsadli nutq strategiyasini belgilaydi. Har bir izoh ma'lum ijtimoiy, madaniy yoki hissiy motivatsiyaga ega bo'lib, muallifning kommunikativ niyatini – xabar berish, fikr bildirish, bahslashish, e'tiroz yoki qo'llab-quvvatlashni ifodalaydi. Bu jarayonda adresant (izoh muallifi) va adresat (izoh o'quvchisi yoki javob beruvchi) o'rtasidagi munosabatlar lingvopragmatik tizimning markaziy elementlaridan biri sifatida shakllanadi. Ushbu munosabatlar ko'pincha bevosita (dialogik) yoki bilvosita (guruhli, kollektiv) muloqot shaklida namoyon bo'ladi.

Shuningdek, internet izohlarining o'ziga xosligi shundaki, ularning kommunikativ muhiti real vaqtli muloqotga asoslangan bo'lsa-da, yozma shaklda kechadi. Bu esa yozma va og'zaki nutq belgilarining sintezini yuzaga keltiradi. Natijada, izoh matnlarida shaxsiylik (subyektivlik), hissiylik, kinoya, ironik ifoda, emodji va qisqartmalar kabi zamonaviy lingvistik belgilar faol ishlatiladi. Shunday xususiyatlar, o'z navbatida, internet kommunikatsiyasida adresant va adresatning o'zaro ta'sirini aniqlash, ularning til vositalari orqali namoyon bo'ladigan niyatini tahlil qilish zaruratini keltirib chiqaradi. Mazkur tadqiqot

internet izohlaridagi kommunikativ-pragmatik niyat va adresant–adresat munosabatlarini aniqlash, ularning lingvopragmatik xususiyatlarini tahlil qilish hamda bu jarayonning o'zbek tilidagi ifoda vositalarini yoritishga qaratilgan. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, internet muloqotida shakllanayotgan yangi nutq madaniyati, til birliklarining ijtimoiy-semantik yuklamasi va foydalanuvchilar o'rtasidagi interaktiv aloqaning tabiati hozircha yetarlicha o'rganilmagan. Shu bois, bu yo'nalish o'zbek tilshunosligi uchun nazariy va amaliy jihatdan ham muhim ilmiy masala hisoblanadi.

Asosiy qism

Kommunikativ niyat — izoh muallifining til orqali amalga oshirmoqchi bo'lgan maqsadi bo'lib, bu niyat izoh matnining lingvistik vositalarida turlicha ifodalanadi. Masalan, izoh muallifi tanqid, maqtov, maslahat berish yoki savol yo'llash niyatida bo'lishi mumkin. Bunday niyat turli pragmatik strategiyalar — implikatura, illokatsion aktlar yoki tonlov (modality) yordamida namoyon bo'ladi. Shuningdek, izoh matnlarida ko'plab hollarda niyat yashirin qoladi — ya'ni muallif to'g'ridan-to'g'ri aytmaydi, balki kontekst yoki qo'shimcha iboralar orqali anglatadi. Bunday holatlar implikatura, presuppozitsiya va subtekst darajasida kichadi [Yus, *Pragmatics and the Internet*, ch.1].

Izohdagi niyatni aniqlashda kontekst, ko'p hollarda ilgari yuzaga kelgan suhbatlar va auditoriyaning bilim darajasi muhim rol o'ynaydi. Izoh muallifi auditoriyani taxmin qila olsa, u o'z niyatini qisqaroq, murakkab bo'lmagan shaklda ifodalashga harakat qiladi. Bu — virtual diskursda samarali kommunikatsiya tamoyili [Kamsinah, *Pragmatic Analysis in Digital Communication*. -B. 380].

Adresant va adresat o'rtasidagi munosabat — izoh matnida kim gapiradi va kimga qaratilgan — kommunikativ-pragmatik tahlilning muhim elementi. Internet izohlarida bu munosabat, odatda, bevosita (muallif-o'quvchi) yoki bilvosita (muallif-jamoatchilik) dialog tarzda kechadi. Bu pozitsiyani aniqlashda muallif muloqot markazida joylashganligini his qilish va auditoriyani “siz” shaklida qaratish, yoki kollektiv auditoriyani nisbatan umumiy tarzda jalb qilish strategiyalari qo'llaniladi. Masalan, blog post ostidagi izohlar ko'plab o'quvchilarga qaratilgan bo'lishi mumkin, shuning uchun muallif “sizlar”, “hammasi” kabi ko'plik shakllardan foydalanadi.

Adresat javobi yoki ko'p izohli muloqotda, auditoriyaning fikr-mulohazalari muallif pozitsiyasiga ta'sir qilishi mumkin. Bunday o'zaro ta'sir izoh matnining shaklini, qo'shimcha izohlar qo'shilishini va niyatni o'zgartirishni keltirib chiqaradi. Pragmatik tahlil uchun bu dinamik jihatni e'tiborga olish muhim. Shuningdek, adresant–adresat o'rtasidagi muloqotda “implied audience” tushunchasi ham muhim — ya'ni muallif ideal auditoriyani oldindan taxmin qiladi va izohni aynan o'sha auditoriyaga yo'naltiradi. Bu taxmin ma'no o'qilishida va interpretatsiyada muhim rol o'ynashi mumkin. Internet izohlarida kommunikatsiyani yanada silliq qilish uchun turli pragmatik strategiyalar qo'llaniladi. Masalan, “politeness strategy” — muloyimlik strategiyasi, yumshatish konstruktsiyalari orqali muallif

auditoriyaga hurmat ko'rsatadi .

Niyatning amalga oshirilishi uchun implikaturalardan foydalanish keng tarqalgan: muallif so'zlarni ortiqcha izohlamasdan, kontekstga tayanib ma'no hosil qilishga undaydi [Ayuwo & Mandah, *The Pragmatics of Social Media Posts and Comments*, -B. 11]. Emoji, hashtag, skriptlar va intertekstual iboralar ham kommunikativ strategiya vositasi sifatida ishlatiladi — ular matnga qo'shimcha niyat yoki tuyg'u yuklashga imkon beradi [ICCMS, *An Analysis of Pragmatic Cues in Online Communication*, -B. 3]. Shuningdek, ba'zan muallif “face saving” strategiyasini qo'llaydi — ya'ni o'z fikrini yumshoqroq shaklda, tinchlik va hurmat muhiti saqlangan holda ifodalaydi. Bu, ayniqsa salbiy baho yoki tanqid izohlarida o'zini ko'rsatadi. Izoh matnlaridagi niyat va adresant–adresat munosabatlarini tahlil qilishda kontekstual inferensiya, ya'ni o'quvchining kontekstni to'ldirish qobiliyati muhim rol o'ynaydi. Internet muloqotida kontekst ba'zan matndan tashqarida bo'lishi mumkin, shuning uchun auditoriya ilgari qurilgan bilim bazasi va shaxsiy tajribaga tayanadi. Ba'zan izoh matni qisqa bo'lishi sababli, muallif tomonidan tushunilmagan qismlar auditoriya tomonidan talqin qilinadi. Bunday hollarda inferensiya va pragmatik strategiyalar yordamida ma'no qayta quriladi. Bu jarayon “skriptli inferensiyalar” deb ataladi. Niyat va kontekst o'rtasidagi qarama-qarshilik — izoh matni auditoriyani anglashda qanday imkoniyat va cheklovlarga ega bo'lishi — pragmatik tahlil uchun markaziy masala hisoblanadi. Virtual muloqotda bu qarama-qarshilik tez-tez yuz beradi. Pragmatika va internet kommunikatsiyasining kesishmasi, ya'ni internet-pragmatika nazariyasi, kontekstual voqealarga, auditoriyaning angalanish mexanizmlariga hamda niyat–interpretatsiya modellariga yondashadi.

O'zbekiston olimlari tomonidan o'tkazilgan “O'zbek tilida bildirgan fikrlarni aspektli sentiment tahlil qilish” loyihasi izoh matnlarida kommunikativ niyatning turli jihatlarini, xususan baho (sentiment) va aspekt (masalan, mahsulot sifati, xizmat) kabi elementlar orqali auditoriyaga murojaat usullari tahlilini taqdim etadi [Matlatipov & Komilova, O'zbek tilida bildirgan fikrlarni aspektli sentiment tahlil qilish, -B. 2-4].

Bundan tashqari, D.Elova va S.Allanazarova ijtimoiy tarmoqlardagi sharh va postlarda ishlatiladigan his-tuyg'u (sentiment) ifodalari va ularning auditoriyaga qanday ta'sir qilishini – ya'ni adresant-adresat munosabatlarini tahlil qilgan. Bu ishda leksik-sentiment usullari va mashinaviy o'rganish modellari yordamida izohlarni ijobiy, salbiy va neytral kategoriyalarga ajratish bo'yicha natijalar keltirilgan. Shuningdek, so'z turkumlari asosida izoh matnlarida emotsional intensivlik va kontekstual elementlarning rolini o'rganish bo'yicha B. Elov, Z. Xusainova va A.Abdullayevlar tadqiqotlari tajriba natijalarini e'lon qildi. Ular, xususan, sifat (adjective), fe'l (verb) va ravish (adverb) turkumlarining baho va niyat ifodasida qanday farq qilishi, adresant-adresat munosabatida so'z tanlovi qanchalik aniqlikni oshirishi masalasini ko'rib chiqdi [Elov, Xusainova, Abdullayev, O'zbek tilidagi matnlarni so'z turkumlari orqali sentiment tahlil qilishda gap modellarini ishlab chiqish, -B. 4-6].

Va nihoyat, “O'zbek tilidagi hissiy so'zlar lug'ati uchun korpus asosida bilimlar bazasi tuzish

tamoyillari” nomli maqolada H. Rahimov hissiy soʻzlarning auditoriyaga maʼno etkazishida, yaʼni adresant-adresat munosabatlaridagi oʻrni va niyatga bogʻliq pragmatik yuklamasi qanday ifodalanishini korpus texnologiyalari yordamida nazariy-amaliy jihatdan yoritadi [Rahimov, Oʻzbek tilidagi hissiy soʻzlar lugʻati uchun korpus asosida bilimlar bazasi tuzish tamoyillari. -B. 117-119].

Internet izohlarining kommunikativ-pragmatik tahlili shuni koʻrsatadiki, virtual muloqotda ishtirokchilar oʻz nutqiy niyatlarini ifoda etishda yangi, dinamik va koʻp qirrali vositalardan foydalanadilar. Ularning nutq aktlari, adresant–adresat oʻrtasidagi munosabatlar, pragmatik strategiyalar va kontekstual omillar birgalikda ijtimoiy-psixologik holatni ifoda etuvchi yagona kommunikativ tizimni shakllantiradi.

Oʻzbek olimlari tomonidan bu borada olib borilgan tadqiqotlarda pragmatikaning oʻzbek tili kontekstida talqini, muloqotdagi illokutsion va perlokutsion aktlarning milliy-madaniy koʻrinishlari, shuningdek, axloqiy-meʼyoriy qadriyatlarning til orqali ifodalanishi masalalari keng yoritilgan. Bu tadqiqotlar asosida internet izohlarining milliy mentalitet, ijtimoiy qadriyat va kommunikativ madaniyat bilan uzviy bogʻliqligini koʻrish mumkin. Xususan, G.Yuldasheva oʻzbek tilidagi onlayn muloqotda qoʻllaniladigan pragmatik markerlarning sotsiokommunikativ funksiyalarini ochib beradi, M.Abdurahmonova esa muloqot etikasining raqamli maydondagi buzilishi bilan bogʻliq pragmatik muammolarni tahlil qiladi. Sh.Tursunov esa tilning pragmatik imkoniyatlari orqali nutqiy niyatlarni aniqlashning metodologik asoslarini ishlab chiqadi.

Xulosa

Mazkur tadqiqotlardan kelib chiqib aytish mumkinki, internet izohlarida adresant–adresat oʻrtasidagi muloqot jarayoni ijtimoiy va madaniy omillar bilan uzviy bogʻliq boʻlib, bu holat oʻzbek tilshunosligida antroposentrik yondashuvning dolzarbligini yanada oshiradi. Shuningdek, virtual muhitda nutq aktlari orqali shaxsning nutqiy strategiyasi, niyati va hissiy holatini aniqlash, ularni lingvopragmatik tahlil asosida oʻrganish oʻzbek tilining zamonaviy kommunikativ tizimini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi.

Shu bois, internet izohlarining kommunikativ-pragmatik tadqiqi nafaqat lingvistik, balki sotsiopsixologik, madaniyatshunoslik va etik jihatdan ham keng ilmiy tahlil talab qiladigan masaladir. Kelgusida bu yoʻnalish boʻyicha oʻzbek tilidagi izohlarning milliy muloqot madaniyatiga xos xususiyatlarini tahlil qilish va korpus asosida ularning tipologiyasini yaratish ilmiy-amaliy jihatdan katta ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdurahmonova M. *Lingvopragmatika va nutq madaniyatining o'zaro bog'liqligi*. — Toshkent: TDYUU nashriyoti, 2021. — 112 b. — URL: <https://tsul.uz/library/articles/lingvopragmatika-va-nutq-madaniyati.pdf>
2. Ayuwō J., Mandah, A. *The Pragmatics of Social Media Posts and Comments*. — Global Academic Star Publications, 2021. — P. 11. — URL: <https://www.globalacademicstar.com/download/article/the-pragmatics-of-social-media-posts-and-comments.pdf>
3. Elov B., Xusainova Z., Abdullayev A. *O'zbek tilidagi matnlarni so'z turkumlari orqali sentiment tahlil qilishda gap modellarini ishlab chiqish*. — Computational Linguistics Conference Proceedings, Navoiy Universiteti, 2024. — P. 4–6. — URL: <https://compling.navoiy-uni.uz/index.php/conferences/article/view/1208>
4. Elova D., Allanazarova S. *O'zbek tili matnlarida sentiment tahlil usullari*. — Uzbek Language and Culture Journal, 2023. — P. 1–3. — URL: <https://uzlc.tsuull.uz/index.php/uzlangcult/article/view/91>
5. ICCMS. *An Analysis of Pragmatic Cues in Online Communication*. — International Conference on Communication and Media Studies, 2024. — P. 3. — URL: <https://iccms.ifrel.org/index.php/ICCMS/article/view/30>
6. Kamsinah K. *Pragmatic Analysis in Digital Communication: A Case Study of Language Use on Social Media*. — ResearchGate, 2024. — P. 380. — URL: https://www.researchgate.net/publication/385900672_Pragmatic_Analysis_in_Digital_Communication_A_Case_Study_of_Language_Use_on_Social_Media
7. Matlatipov B., Komilova N. *O'zbek tilida bildirgan fikrlarni aspektli sentiment tahlil qilish*. — Computational Linguistics Conference Proceedings, Navoiy Universiteti, 2023. — P. 2–4. — URL: <https://compling.navoiy-uni.uz/index.php/conferences/article/view/1140>
8. Noor S. *A Pragmatic Analysis of Social Media*. — Journal of Applied Linguistics and Translation (JALT), 2025. — P. 7. — URL: <https://jalt.com.pk/index.php/jalt/article/view/365>
9. Rahimov H. *O'zbek tilidagi hissiy so'zlar lug'ati uchun korpus asosida bilimlar bazasi tuzish tamoyillari*. — Zenodo, 2024. — P. 117–119. — URL: <https://zenodo.org/records/15774239>
10. Tursunov Sh. *Pragmatik tahlil tamoyillari va metodlari*. — Til va adabiyot, 2019. — №2. — B. 33–39. — URL: <https://tilvaadabiyot.uz/articles/2019/pragmatik-tahlil-tamoyillari.pdf>
11. Yuldasheva G. Sh. *Kommunikativ-pragmatik munosabatlarda muloqot strategiyalari*. — Filologiya fanlari jurnali, 2020. — №3(1). — B. 45–53. — URL: <https://uzjournals.edu.uz/philology/vol3/iss1/5>